

HANTVERKSLABORATORIET

www.craftlab.gu.se

www.svenskakulturlandskap.se

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Riksantikvarieämbetet | 08-5191 80 00 | registrator@raa.se | www.raa.se

Vy över Månsabolas kulturlandskap.

Ljumma framtidsvindar på artrik gård

I över 35 år har Sten Dalhög drivit gården Månsabola utanför Ödeshög. Under åren har han fått höra att han är allt från obildad till egensinnig och envis. Självt kallar han sig en Tvärvigg, som haft lite tur. Men tiderna har förändrats. Numera tar han och hans dotter Anja emot busslaster med folk som hänförs av det vackra kulturlandskapet och den extremt artrika floran i deras beteshagar.

I somras besökte även nätverket Svenska kulturlandskap deras marker för att höra mer om deras erfarenheter och framtidstankar.

Sten har nära till skrattet. Det glittrar i blicken när han öppnar dörren. Han lever. Och det märks att han njuter av det. Stövlarna åker på direkt när jag kommer, för inte ska vi väl prata skog och äng inomhus? Sådant ska upplevas!

Det är inte helt enkelt att hänga med i terrängen. Några meter går vi på en skogsväg, men mestadels kliver vi kors och tvärs genom markerna. Sten känner varenda stenbumling, vet precis vilken fågel som bor var – och var de bodde förra året. ”Jag har ett tokigt naturintresse. Dels var det min mor och dels var det gravänderna på gårderna som väckte mitt intresse, tidigt i min ungdom. Sen blev jag fältbiolog, det var så självklart.”

Idag tar han gärna med folk ut i skogen. För Sten är det ett sätt att bilda opinion, för att få människor att förstå skogens verkliga värde. Skogen är dessutom en viktig trivselfaktor. Sten är övertygad om att skogen är en av framtidens viktigaste hälsofaktorer.

Vi passerar ena jättetallen efter den andra. De står där i solen, frihuggna och ståliga. Ett stort träd är ett heligt landmärke för Sten. Och evighets-träden kommer att bli kvar berättar han, för Anja tänker likadant. Vilket får oss att prata framtid. Det är dags för Sten att växla ner nu. I vinter kommer han för första gången att ha tomt i ladugården. Inga stinna juver att mjölka i ottan, ingen mockning, inga mjuka, varma mular. Det är bara

Nätverket Svenska kulturlandskap

fokuserar på traditionella skötselmetoder i kulturlandskapet.

Nätverket samlar in och dokumenterar kunskap om olika skötselmetoder och arbetar för att vidareförmedla denna kunskap till brukare, entreprenörer, förvaltare och beslutsfattare. Detta görs bland annat genom att anordna workshopar och studiebesök hos brukare, som hos Sten och Anja på Månsabola i juni 2017.

Du kan läsa mer om nätverket och dess aktiviteter på www.svenskakulturlandskap.se eller genom att prenumerera på nätverkets nyhetsbrev.

Nätverkets huvudmän är Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs Universitet och Riksantikvarieämbetet.

på sommaren Anja kommer att ha sina kor i hagarna kring gården. Stens liv kommer att innehålla nya saker när Anja och hennes man tar över gården. Detta väcker så klart många tankar hos Anja. På den här platsen har flera generationer levt och brukat jorden, enormt många timmars arbete är nedlagt. Lyckor i skogen har slagits med lie, nästan varje vrå är omhändertagen. Det ger lite prestationsångest. ”Hur ska jag kunna leva upp till detta?” funderar Anja. ”Självklart vore det kul att fortsätta på samma linje. Det pappa gör har ju fungerat. Men jag måste vara realist. Min önskan är att fortsätta ha en aktiv, levande drift på gården, för att inte riskera att gården i framtiden förvandlas till ett museum.”

Sten och Anja Dalhög. Foto: Anette Sunnanstad

Sten Dalhög

Född på gården Månsabola utanför Ödeshög. Tog över 1982. Sambo med Anette.

Anja Dalhög

Uppvuxen på Månsabola. Tar över delar av gården 2018 tillsammans med sin man Klas. Driver Prästgårdens mejeri på Lommaryds prästgård.

Gården Månsabola

65 ha: 10 åker, 20 bete (15 ha "stripbetas"), 35 skog (varav ca 15 ha skogsbete).

Anja gillar kossor, och framför allt det som kommer ur deras juver. Hon och hennes man Klas driver en traditionell mjölkgård några mil bort. Efter en kurs hos Eldrimner gör hon idag både (fantastisk god!) ostkaka och färskost, som främst säljs på marknader. På sikt vill hon tillverka hårdost. "Jag är inspirerad av bland annat Frankrike, där smaken har en plats. Det är trist när mjölken bara försvinner in i ett system och blir anonym. Jag vill ge den en personlighet!" Men det är mycket mer jobb med mejeri jämfört med bete. Anja och hennes man försöker därför att vara rationella. Fast när marken är som den är – stenig och kuperad med en rik flora på vissa platser, väldigt magert på andra – krävs det småskaliga bruksmetoder och hög närvaro. Ett otroligt vackert kulturlandskap, men det blir arbetsintensivt, hur man än gör.

När nätverket Svenska kulturlandskap besökte gården i somras var det främst på grund av den unika ängsflora som då blommade som mest. Solvända, ängsskära, ormrot, slättergubbe, svinrot, kattfot... och en matta av orkidéer. Hänfödda vandrade vi runt i detta paradiset och lyssnade på hur Sten lyckats lösa det problem som många brottas med: Hur kan man bevara en traditionell slätterängsflora genom

bete? Vanligtvis är det ju lieslätter som ger den här mångfalden. Men Sten tycker det är både enklare och roligare att använda djurens mular. Dock inte hur som helst – ganska sent under betessäsongen styrs kossorna medvetet in i små fällor för att beta riktigt intensivt under en kort tid. Då är djuren på hugget, betar noggrant av allt på den lilla plätten. Endast orkidéer brukar bli kvar. Skulle djuren få hela hagen plockar de bara godbitarna. En fördel är att korna går hem och dricker och då passar på att bajsa. Resultatet blir väl avbetade ytor utan gödsel, väldigt likt en golfgreen. Så snart det är avbetat på en yta, flyttar han eltråden så att djuren får en ny liten markplätt att bita tag i. Sten kallar det "stripbetning". En metod som tillämpas i samband med intensivbetning av vall men som visat sig fungera utmärkt även inom landskapsvård.

Stens stripbetning

Små rutor av tillfälliga stängsel som flyttas regelbundet, gärna varje dag.

Mängden nytt bete anpassas efter antal djur. Djuren ska hela tiden beta väl utan att "jordäta".

Bäst är nöt, men även några hästar kan vara bra att varva med, men då väldigt kort tid. Får göder marken lite för mycket.

Från 1 juli till halva augusti. Ibland kan det vara bra att även beta av det triviala gräset tidigt, innan blommorna kommer.

Mycket av Stens tid har så klart gått åt till att dra tillfälliga stängsel. Detta är något Anja behöver förenkla lite, för att hinna med. Hon vill gärna fortsätta med metoden, eftersom markerna blir så bra och betet tas tillvara. Ett vinnande koncept. Men hon kommer att dra mer fast eltråd, och lägga till en låg tråd mot vildsvinen. Just grisar har blivit ett gissel i trakten, och en extra eltråd med lieslätter under tråden verkar vara det enda som håller dem ute. Anjas plan är att flytta en mindre del av sin kobesättning till Månsabola på sommaren, lite likt en fåbodrift. Syftet är dels att vårda markerna och dels att få fram kvalitetsmjölk till ostproduktionen. I framtidsplanerna ingår också att Anjas kusin Per, som driver en köttgård ett par kilometer bort, kommer att sköta åkermarken och den betesmark som inte används till mjölkorna.

Vår vandring går vidare in i nästa vackra, ljusa blandskog. Här är det nytt skogsbete, vilket blivit ett sätt att hålla marken öppen. För ingen kommer att orka slå gräset på de små lyckorna på samma sätt som Sten och hans far har gjort. Skogsbetet ger även en annan flora och fauna än en "granåker". Myrstackarna växer, småfåglar och insekter trivs – mångfalden blomstrar. Sten är hänförd över resultatet av skogsbete. Vilken natur!! Och skogsbete kommer det att bli ekonomi i säger han bestämt. 2500 kr per hektar och år i miljöersättning är inte så dumt. Det får du aldrig på en granodling, varje år, direkt. På det här sättet återskapas dessutom ett kultur-

landskap som var vanligt förr, men nu nästan försvunnet.

Var fastighetsgränsen går behöver man inte tvivla på – utanför staketet växer granarna tätt. Aspen bryr sig inte om gränser utan vandrar snabbt in på skogsbetet. Skotten måste slås varje år. Grannen har nyligen gett tillstånd till ringbarkning av de stora asparna på gränsen, vilket Sten direkt utför. Här förspills ingen tid. Även de vilda djuren vill gärna kliva över staketet. Det tycker Sten är helt logiskt – vilket djur vill äta en granodling? Inte så märkligt att djuren söker sig till de få rester av levande skog som finns kvar.

För mig är det berörande att få möta dessa varma, medvetna människor. De visar en vördnad för både varandra och vår jord, på ett sätt som går långt bortom lagar och regler. Sten har en instinkt som man inte kan läsa sig till – han känner av vad som blir gott för både folk och få. Ibland har det såklart krockat med forna tiders regelverk, men idag är han glad att han varit en tvärvigg och nu får uppleva att natur- och landskapsvård blivit så populärt, just under hans bondetid.

Även Anja verkar ha bra skärpa i sina glasögon. Hon spår att vi i framtiden nog får räkna med att vi behöver mindre maskiner och istället använda mer manskraft, för att hitta en balans mellan prisvärda livsmedel och naturen som helhet. Det börjar bli dags att göra aktiva val tycker hon, och till exempel köpa foder av grannen istället för billig soja från andra sidan jorden. Kanske är det just det Sten skriver i sitt skötseltestamente till sin dotter. Men, säger han snabbt, när man lämnar måste man också släppa. Livet är nu. Så, säger han med glimten i ögat, jag köpte precis den igenväxta grannfastigheten med målet att även där återskapa det äldre kulturlandskapet genom att ställa om den till naturbetesmark. Vad är det för vits med att vara rikast på kyrkogården?

Text och bild Helena Edman

I familjen Dalhög's betesmarker trivs växter som annars mest hittas i artrika slätterängar.

Sten och Anja satsar på att återuppta bete i de gamla skogarna kring gården.